

СЗМ

JSSN 1036—7064

Агитатордын БЛОКНОДЫ

1989

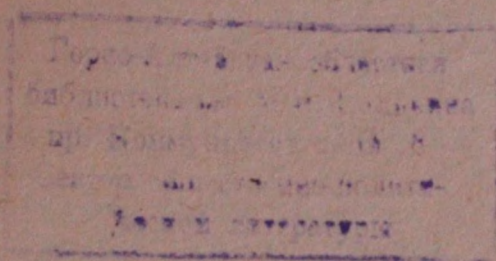

АПРЕЛЬ

4 №

Бастыра ороондордын пролетарийлери, бириккелер!

АГИТАТОРДЫН БЛОКНОДЫ

1989 j.
апрель
4 №

АЛТАЙДЫН БИЧИК ЧЫГАРУЗЫНЫН
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БОЛУГИ

КОММУНИСТТЕРДИҢ ЈААН УЧУРЛУ ЗАДАЧАЛАРЫ

КПСС-тин эмдиги өйдөги аграрный политиказы—бистин партиябыстын мынан арыгы ижинин баш ууламжызы, ороондо болуп турган жаңыртулардын жаан учурлу бөлүгү болуп јат. Анайда Төс Комитетин быыл март айда өткөн Пленумында айдылган. Партиянын аграрный политиказын өскөртөлө, Пленум деремнеде јаан кубулталар, политический, социально-экономический керектерде элбек жаңыртулар эдерин темдектеди. Бу иш бастыра совет улустын жүрүм-инин јилбүлерине, олордын некелтезине јарап туру. Је тургузылган задачаларды бүдүрерге күч эмес, јенил деп сананганы јастыра болор. Мында бастыра совет улустын турум-кай ла эрчимдү, јаан ижи керектү. Алдынан бери јанжыкканы аайынча бу ишти төзөп башкаларында, оны политический, идеологический јеткилдееринде көп керектерди партийный организациялар, коммунисттер бойына алар учурлу.

Элден озо бүдүрүп баштайтан иш — партиянын жаңы аграрный политиказынын учурын кажы ла совет кижиге јартап айдып берери, Төс Комитеттин март айдагы Пленумынын јөптөрүн албатыга јетирери. Јартамај ишти баштапкы ла күннен ала јурт јердеги ишчилер ишти чек өскөртөри лө жаңыртары кыйалтазы јоктон керектүзин билип турар эдил төзөөри керектү. Јенил эмес бу јолдо партия албаты-калыкла кожо болгонын, жүрүм тургускан улу јаан задачаларды бүдүрерине эл-јонды көдүрүп, социализмнин јолыла токтоду јоктон ичкери көндүгип баратанын ишкүчиле јаткандар билер учурлу.

Јаан учурлу задачалардын бирүзи — башкараачы ишчилерди жаңы айалгада иштесерине темиктирип тазыктыраы. Партийный, советский, хозяйственный органдардын, олордын башкараачыларынын ижинде озодон бери јанжыкканын өскөртпөгөнчө тургузылган задачаларды бүдүрүп болбойтонын билип алар керек. Деремнеде жаңыртуларды албанла өткүрер сагышты туура таштаар, бачымдабас,

эдерге турганы јараар-јарабазын озолондыра шүүп ченеп, көрөр. Қыйалта јоктон мынайда этсин деп јакару берери чек јарабас. Өткөн өйдө јурт јерде ишти шак ла анайда төзөйлө, албанла башкарып келеле, јурт хозяйстводо, ороонды аш-курсакла јеткилдееринде кызаланду айалга боло берген.

КПСС-тин Төс Комитединин март айдагы Пленумы улусты аш-курсакла, промышленностьты сырьело јеткилдееринде боло берген айалганы, једикпес-тутактардын шылтактарын ончо јанынан теренжиде шүүп көрөлө, керекти кезем јарандыратан, крестьянинди јердин чындап ла ээзи эдетен элбек программа јарадып јөптөгөн. Пленумнын јөптөринде ончо керектерди канайда эдетенин чонымдабаганы јарт. Пленум текши политический ууламјы берген, партиянын јаны аграрный политиказын тургускан.

Бу политика элден озо јурт јердеги иште ле јүрүмде колбуларды чек јанырта төзөөрин, јөөжөлөништин башка-башка эп-аргалары болорын керексийт. Ол кандый эп-аргалар? Элден озо колхозтор ло совхозтор, онон аренда, подряд ла кооперация — ончозы тузаланылар учурлу.

Јаны эп-аргаларла иштеери јүрүмде элбеде таркай берди. Олор азийгы, эскирген керектерди туура таштап, деремнеде јүрүмди өскөртип туру. Пленумда темдек эдип, Орловский областьтын ченемелин адаган. Партиянын обкомы, хозяйствоны башкараачы органдар хозрасчетты, аренданы, подрядты тузаланала, төлүлерден айрылып болбой, јайрадылып калган көп хозяйстволорды бутка тургузып, өрө көдүрдилер. Ташталган оок јурттарда јүрүм ойто башталды.

Андый керектер өскө дө јерлерде, ол тоодо Туулу Алтайда, бар. Кош-Агаш аймакта Калининни адыла адалган колхозто, Кан-Оозы аймакта Јабагандагы совхозто биленин подряддыла иштеери, Майма, Чой аймактарда аренда таркап баштады, Паспаулдагы совхозто азийда баш инженер болгон Н. В. Шестернин малга азырал белетеер арендный бригада төзөди. Совхозтын баш зоотехниги болгон М. А. Петькин арендада иштейтен бригада төзөйлө, торбоктор азырайт.

Көксуу-Оозы аймакта Абайдагы совхозто зоотехник Н. Подосенов он төрт кижилү бригада төзөйлө, арендага 200 саар уйлу ферманы алды.

Бүгүңги күнде областьта 25 хозяйстводо фермалар, бригадалар, звенолор, билелер, туш улус арендада иштеерине көчүп баштады. Арендаторлордын 11 звенозы — Билүлүдеги совхозто, 15 — Кенидеги, 62 — Јабагандагы, 41 — Эжегандагы, 11 — Турачактагы совхозтордо иштеп јат.

Туулу Алтайда аренда ла иштеерине элден озо экономиказы уйан хозяйстволор көчүп баштаган. Өткөн кыска өйдин туркунына озор ишти чике тӱзӱп, кереги јок чыгымдарды астадып, продукциянын баазын јабызаттылар. Шак ла аренда ла биленин подряды јуртты ӱрӱ кӱдӱрер, аш-курсакты кӱптӱдӱр быжу арга болгоны јарт билдирет.

Је арендаторлорго, биленин, ӱмӱликтин подрядыла иштеп турган улуска јӱмӱлтӱ керек. Бу јангы керекте алан-зыш, јарты јок немелер кӱп. Мында экономисттерден кӱп керектер камаанду.

Иштеп баштаган јангы айалгада баштамы парторганизациялардын, колхозтордын ла совхозтордын коммунисттеринин алдында каруулу задачалар туруп јат. Јурт хозяйствоны башкарып турган кӱп организацияларды јоголтконы, башкараачы ишчилердин тоозын аstatканы, аренда ла иштеп баштаганы, јӱрӱмде демократия элбегени деремнеде партийный ишти ӱскӱртӱ тӱзӱӱрин керексийт. Мында турган тӱс задача — јартамал иш ажыра улус акту бойынын кӱӱниле аренда ла, биленин подрядыла, ӱскӱ дӱ јангы эп-аргала иштеерине кӱчӱрин јеткилдеери.

Партиянын јангы аграрный политиказын јӱрӱмде бӱдӱрери — бастыра улустын кереги. Тууразында арткан улус јок болор учурлу. Социализм керегинде Ленинин ӱредӱзи аайынча городтын ла деремненин, ишмекчи класстын ла крестьяндардын ортодо колбулар чике тӱзӱлӱр учурлу.

Кӱп керектер јербойындагы Советтерден камаанду. Јерди ле ар-бӱткен байлык-јӱӱжӱни чике тузаланары, арендаторлордын ла подрядла иштеп турган билелердин праволорын јеткилдеери ле корыыры, јурт јерде социально-культурный ӱзӱмди јеткилдеери—ончозы Советтерден камаанду.

Јурт јерлердеги иште ле јӱрӱмде јангыртулар политический ле экономический кубулталарла, совет обществонын јӱрӱмин ӱскӱртип јарандыар текши ишле колбулу, ол иштин бир бӱлӱги болуп јат. Партия јурт јерде ишти јангырта тӱзӱгӱн амадӱзы — крестьяндарды јердин ээзи элип ойто срыктыары, онын баштанкайын, эп-сӱмезин, билгирин ле кичеенкейин тындып, ороондо аш-курсакты кӱптӱдӱрине ууландыары. Бу иштин бажында турары, улусты бойын ээчиде апарары ла јангы јаан јенӱлерге ле једимдерге оморкодоры — коммунисттердин алдында бӱгӱнги кӱнде турган мактулу ла каруулу задача.

Т. ЯИТЫНОВ.

АЛТАЙ ЛА ОРУС ТИЛДЕРДИ УРЕНЕРИ

Быыл јайгыда КПСС-тин Төс Комитединин Пленумы нациялар ортодо колбуларды јарандыраар суракты шүүжер. 1917 јылда Октябрьдагы революциянын кийинде бистинг ороондо бар бастыра нациялар ла ук албатылар өзөтөн, нациялардын ортодо колбулар јаранатан бастыра аргалар јеткилделген. Совет јаннын јылдарынын туркунына азыйда каан јангы тужында Россиянын јака јерлеринде јуртаган јаан ла оок албатылардын социально-экономический өзүмн тынгыган, культуразы өнжип өскөн. Андый албатылардын тоозында — алтайлар.

Андай да болзо, СССР-ге бириккен союзный республикалардын, автономный республикалардын, областтардын ла округтардын өзүминде, ороондо нациялар ортодо колбуларда једикпес-тутактар барын КПСС-тин XIX Бастырасоюзный конференциязы темдектейле, совет общественнын јүрүминде јаан учурлу бу суракты партиянын Төс Комитединин Пленумында шүүжер эдип јөптөди.

Эмди Пленумга белетенер иш өдүп јат. Андый иштинг элбек планы бистинг областтын партийный организациязында база бар. Ол план аайынча партиянын обкомы бу јуукта төрөл лө орус тилди јашөскүрим билерин тынгыдар иш Кан-Оозы аймакта өдүп турганын шиндеп көрди.

Кан-Оозы аймакта он алты мун төрт јүс кижии јуртап јат, ол тоодо: алтайлар — 62 процент, орустар — 32, казактар ла өскө дө нациялу улус — 6 процент. Эки јарым мун кижии — 30 јашка јеткелек јнит улус, төрт мунга шыдар — үрөнчиктер, бүдүн јарым мун — школго јеткелек балдар.

Бүгүнгги күнде алтай улустын айдары јок көп нургуны орус тилди јакшы билер. Орустардын 18 проценти алтай тилле куучындажат. Аймактын јашөскүримн бойынын төрөл тилин јакшы билериле коштой, орус тилди билери производственный ла социальный керектерге тын јарамыкту.

Аймакта ишкүчиле јаткандардын нак коллективтери төзөлөлө јаан једимдү иштенип, бойларынын алдында

турган задачаларды бүдүрүп турулар. Школдор, балдардын садтары ла яслялары, культуранын ла улустын сукадыгын корыыр учреждениелер, садунын ла бытовой жеткилдештин предприятиелери көп.

Партийный, профсоюзный ла комсомольский организациялар ишкүчиле жаткандардын коллективтеринде морально-психологический айалганы, нациялар ортодо колбуларды жарандыраы, улусты совет патриотизмге ле интернационализмге үредип тазыктыраы жанынан элбек иш өткүрүп турулар.

Партиянын Кан-Оозындагы райкомы калганчы жылдарда аймакта социальный керектерге аяруны тынгыткан. Улус журтап жадар тураларды көптөдө тудар, балдарды кичееп өскүрер, улустын сукадыгын корыыр программалар бүдүп жат. Школдордын, балдардын садтарынын ла ясляларынын жаны туралары тудулат.

Аймактын школдорында бастыразы 3521 бала, ол тоодо 2223 — алтай, 1194, — орус, 85 казах, өскө дө нацияларлу 19 бала үренет. Бистин орооннын Конституциязы аайынча балдарын кандый тилле үредерин ада-энелер акту бойыннын күүниле жартап алар праволу. Кан-Оозы аймакта бар текши үредүлү 24 школдон 8 школдо орус балдар бойыннын төрөл тилиле үренгилейт. 16 школдо 1766 алтай бала эки тилле — алтай ла орус тилдерле үренгилейт. Алтай балдар школдын баштамы класстарында бойыннын төрөл тилиле, онон арыгы класстарда предметтерди орустап, РСФСР-дин национальный (орус эмес) школдорынын бирлик программазы аайынча үренип жадылар.

Аймактын школдорында үредүчилер жеткил. Орус ла төрөл тилдин 56 үредүчизинин ортодо одус үч кижин эки тилле үредер аргалу болгоны үредүнин чындыйына сүрөөн жарамыкту. Орус балдар — алтай тилди, алтай балдар орус тилди жакшы билзин деп, школдордо алтай ла орус тилдерди үренетен, Туулу Алтайда журтаган албатылардын историязыла, культуразыла таныжатан факультативный үредү тзөөлгөн. Кезик школдордо кружоктор бар. Аймакта бастыразы 18 факультатив иштейт.

Национальный школдордо төрөл лө орус тилдерди үредип турганынын кемин жашөскүримге школды үренип божоткон кийнинде областьтын, крайдын, Москванын ла орооннын өскө дө городторынын институттарына ла университеттерине кирип үренер арга берет. Анайда 1986 жылда школды үренип божоткон алтай балдардын институттарга, техни-

кумдарга ла училищелерге — 34 проценти, 1987 жылда — 54,7, 1988 жылда 56 проценти кирген.

Аймакта башка-башка нациялу улустын ортодо, элден озо алтайлардын ла орустардын ортодо колбуларда культураны бийиктедер, наҗылыкты тыныдар ла элбедер иш чокым ууламҗылу өдүп јат деп айдарга јараар. Билелердин ансамбльдары, фольклордын коллективтери көптөй берди. Аймакта улай ла фольклордын байрамдары өдөт. Художественный самодеятельностьтын коллективтеринин, фольклордын ла бийенин ансамбльдарынын репертуарына алтай калыктын жүрүминде озодон бери јанжыккан күүлери, кожомдоры, јойындары, алтай композиторлордын, поэттердин чүмдегени тузаланылат.

Алтай ла орус улустын јыргалдары, маргаандары јаба өдөт. Олордо Туулу Алтайдын бичиичилери, кайчылары, комысчылары, шоорчылары, күрешчилери туружат.

Андый ла болзо, Кан-Оозы аймакта партийный организациялар, Советтер нациялар ортодо колбуларды јарандыргандый бастыра аргаларды тузаланбай турганын партиянын обкомынын бюросы темдектеди. Бу суракта једикпестердин бирүзи — јурттар сайын балдарды школдо кандый тилле үредетенин эмдиге јетире јартабаганы.

Темдектезе, Ак-Јалануйдагы јурт Совет, мындагы орто школдын соведи бу школдо балдарды кандый тилле үредетенин јартабады. Алтай балдардын ада-энелери балдарын алтай тилле үредерин јөптөп албады. Онын да учун Ак-Јалануйдагы орто школдогы алтай балдар 2—10 класттарда алтай тилди үренбей турулар. Чаргы-Оозындагы ла аймактын өскө дө јурт Советтериндеги школдордо балдарды алтай ла орус тилдерге үредерин чике төзөп алары керектү.

Анкеталар ажыра эл-јоннын шүүлтезин сурап угарда, школдо үренип турган 13—17 јашту 350 алтай бала ла иштеп турган 29 јашка јетире 100 јиит алтай уул ла кыс — ончозы төрөл лө орус тилди тен үренерге күүнзеп јадыс деп айткан. Олор анайда ок алтай тилди ле литератураны үренетен кружоктор ло факультативтер болзын деп күүнзедилер. Школдордо үренип турган балдарга үренерге ле иштеп турган јаан улуска кычырарга областьтын албатыларынын историязы ла культуразы аайынча бичиктерди алтай ла орус тилле көптөдө чыгарар, Совет ле гран ары јанында албатылардын литературазынын талдама бичиктерин алтай тилге көчүрер, Туулу Алтайдын культуразынын, литературазынын ла искусствонын ишчилеринин жүрүмин ле ижин

кыскарта бичип, фотожуруктарыла жаба кепке базып чыгарар шүүлте эттилер.

Школдордын ижин жаңырта төзөөри жанынан КПСС-тин Төс Комитединин февраль айдагы (1988 j.) Пленумынын жөптөрүн жүрүмдө бүдүрерде, областьтын школдорында национальный ла орус тилдерди үредериле колбулу сурактарга аңылу аяру болор учурлу. Мында турган задача — кажы ла үренчик бойынын төрөл тилин ле орус тилди үренип, билип аларын жеткилдейтени. Бу задачаны жүрүмдө бүдүрерге школдордо тилди үредерин чике төзөөр, класс-комплексер ачар. Алтай ла орус тилди үредерин балдардын садынан баштаарга жараар.

Алтай, орус ла казах балдарла иштейтен үредүчилерди ле воспитательдерди үредип белетеерине пединститутта, педучилищеде, үредүчилердин билгирин көдүрер институтта аңылу аяру эдер. Учебниктер ле үредүге болушту бичиктер чыгарар.

Партиянын обкомынын бюрозы бойынын жөбинде облысполкомго ло Кан-Оозындагы аймакисполкомго общественно-политический ле культурный жүрүмдө, государственный ла хозяйственный керектерде төрөл лө орус тилдер тен тузаланылар айалга жеткилдезин деп шүүлте эткен.

Ол жанынан топонимикада — колхозтордын, совхозтордын, журттардын, оромдордын, учреждениелердин, организациялардын ла предприятиелердин адалып турганын аайлу-башту ла бир аай чике эдип алар. Городтогы ла журттардагы архитектурада, көргүзүлү ле монументально-художественный пропагандада, Туулу Алтайдын историязынын ла культуразынын кереес эземдеринде алтай калыктын национальный чүмделгени көргүзилер учурлу.

ВЛКСМ-нин обкомына, комсомолдын Кан-Оозындагы райкомына, облысполкомнын культура управлениезиле, «Билгирлер» обществоло, ветерандардын соведиле кожо жашөскүримнин ортодо алтай ла орус тилди билерине ууланган пропаганда өткүрер жакару берилген.

Алтай ла орус тилди таркадар ишти культуранын учреждениелери өткүрер ишти, жинт үлгерчилердин ле кожончылардын конкурстарын өткүрер ченемелди Кан-Оозы аймактаң баштаар. Ол жанынан аймактардын творческий отчетторун өткүрүп турар.

Л. КАЩЕЕВА,

КПСС-тин обкомында идеологический бөлүктин секторынын заведующийи.

КНР-динг ЭН БИЙИК ОРГАНДАРЫ

Быжыл май айда КПСС-тинг Төс Комитединин Генеральный качызы, СССР-динг Верховный Соведининг Президиумынын Председатели Михаил Сергеевич Горбачев КНР-ге баратаны темдектелген. Бу жорык СССР-динг ле Китайдын ортодо колбуларда анылу учурлу болор. Ненин учун дезе, бистинг ороондорыстын эн бийик башчы ишчилери тушташпагалы одус жыл өткөн.

Совет государствонун башчызы Пекинде Китайдын эн бийик башчы ишчилериле, ол тоодо Дэн Сяопинле туштажары жарлалган. Оныла колбой КНР-динг башкарузы керегинде кычыраачыларга жартап айдып берери керектү.

Кыдат Албаты Республиказы бойынын государствовзынын бийик башкараачы органдарын төзөгөнинде бир эмеш анылу башказы бар. Онын эн бийик органы албаты-калыктын чыгартулу улузынын Бастыракыдат жуун (ВСНП). ВСНП-ни орооннын бастыра улузы алдынан өрө өдүп келген выборлордо тудуп јат. Государстводо турган айалгазыла ВСНП бистинг ороондо СССР-динг Верховный Соведине түнгей. Је ВСНП палаталарга бөлинбеген. Ненин учун дезе, КНР федеративный государство эмес.

Ого үзеери ВСНП, СССР-динг Верховный Соведине көрө, ороондо закондор јөптөйтөн сок јангыс орган эмес. Конституциядан ла өскө дө јаан учурлу закондордон өскөзин Китайда ВСНП-нин Јаантайын турган Комитеди јөптөп чыгарар праволу. ВСНП-нин сессиялары јылына бир катап өдүп турган болзо, Јаантайын турган Комитет эки айда бир катап жуундап, КНР-динг закондорынын көп нургунын јөптөп јат. Оны СССР-динг Верховный Соведининг Президиумына түнгей деп айдарга јараар. Је ВСНП-нин Јаантайын турган Комитеди чик јок элбек. Председательге, онын заместительдерине, каруулу качызына үзеери 114 члендү.

ВСНП (орооннын конституциязын јөптөп, түзөдүлөр ле кожулталар эдип турганына үзеери) Јаантайын турган Комитетти, государстводо өскө эн бийик башкараачыларды

көстөн тудат, бюджетти ле пландарды жөптөйт, провинцияларды, округтарды, национальный райондорды тзөйт, жуунын ла амыр-энчүнүн сурактарын башкарат.

Ороондо эн бийик государственный органдардын бирүзи — КНР-дин жуучыл Соведи. ВСНП тзөп жөптөгөн бу орган орооннын конституциязы аайынча государствонун бастыра черүлерин башкарып жат.

КНР-дин эмдиги Председатели — кыдат революциянын ветераны, КПК-нин Төс Комитединин Политбюрозынын члени Ян Шанкунь. Оны Председатель эдип, ВСНП-нин калганчы сессиязында 1988 жылдын апрель айында туткан. Онон озо КНР-дин Председатели болуп, башка-башка өйлөрдө Мао Цзэдун, Лю Шаоци ле Ли Сяньнань иштегендер.

ВСНП-нин Жаантайын турган Комитедин КПК-нин Төс Комитединин Политбюрозынын члени Вань Ли башкарат. КНР-дин Государственный совединин премьери КПК-нин Төс Комитединин Политбюрозынын Жаантайын турган Комитединин члени Ли Пэн. КНР-дин Төс жуучыл Совединин бажында — КПК-нин озодон бери башчы ишчилеринин бирүзи Дэн Сяопин. Бу кижиле ол ок өйдө КПК-нин Төс Комитединде Жуучыл Советтин председатели.

Нөкөр Дэн Сяопин Китайдын текши башкараачызы болуп жат. Орооннын жүрүминде жаан учурлу дегедий бастыра керектерде кыдат революциянын бу ветераны туружып жат.

КИТАЙДЫН ТЫШ ПОЛИТИКАЗЫ ӨСКӨЛӨНДИ

Быттыр КНР-дин өскө ороондорло керектеринин министри бистин ороонго келер алдында КПК-нин Төс Комитединин жуунында орооннын тыш жанындагы политиказынын эмдиги өйдөгү ууламжыларын жарлаган. Ол ууламжыларды жаңы политический түп-шүүлте аайынча тургускан деп айдарга жараар.

Пекинде оны мынайда жартап турулар. Телекейдин эмдиги жүрүминде жаан жаңыртулар болуп жат. Өөркөшкөн ороондор куучындажып жөптөжө бердилер. Катуланган айалга жымжап баштады. Амыр-энчүн тыгыдары — башамаду боло берди. Телекейдеги жүрүмде ороондор ло албатылар амыр-энчү коштой турар беш ээжиле башкарынар өй жетти.

«Женьминь жибао» газетте жарлалган статьяда Китай

50-чи жылдарда Азияда коштой турган госу­дарстволорло кожо телекейлик колбуларда кажы ла ороон кемнен де камааны жок болгон ло границазы бузулбайтан правоны то­ор, ороондор бой-бойына табару этпейтен, керектерине киришпейтен, тен праволорлу ла бойына тузалу өмөлөжө­төн, амыр-энчү коштой туратан ээжилерле башкарынар кы­чыру эткени айдылды. Эмди бу беш ээжини бастыра текши тузаланары керектү. Шак бу ээжилер аайынча КНР өскө ороондорло колбуларын төзөп аларга кичеенип јат.

Орооннын эмдиги өйдөги тыш јанындагы политический ууламјыларын КПК-нин Төс Комитединин Политбюрозы мынайда јартады: телекейде айалга јымжаарына јөмөлтө эдер, өскө ороондордын керектерине кирижетенине удур­лажа тартыжар, ороондор ортодо колбуларды амыр-энчү коштой турар беш ээжи аайынча төзөөр, албатылар ортодо экономикада колбуларды јаңы ээжилер аайынча төзөөр.

Китайдын тыш јанындагы политиказы ороондо рефор­малар өткүрип турганыла кожо өскөлөнип баштаган. Ненин учун дезе, ороондо јаан јангыртулар ла кубулталар эдерге тыш јанында амыр-энчү айалга јеткилдеери керектү боло бергени јарт. Ого болуп, айландыра болуп турган керектерди тереңжиде шүүп көрөлө, «Совет Союз бийлеерге турганына удурлаштыра бастыра аргаларла тартыжатан» политика­дан мойноорго келишкен. Андый политиканы Китай 70-чи жылдарда анчада ла тын өткүрген.

Китайдын Компартиязынын XII съезди (1982 ј.) КНР кемнен де камааны жок, алдынан бойы башкарынар, теле­кейде баштаачы ороондордын кемизиле де најылык ла јуучыл биригү этпейтен политика јарлаган.

КПК-нин XIII съезди (1987 ј.) Китай тыш јанындагы политикада кемнен де камаан жок, алдынан бойы башкары­нар ууламјыны база катап јарлайла, эмдиги өйдө телекей­дин алдында турган задача—амыр-энчү ле ичкери өзүм бол­гонын темдектеген. Олор «амыр-энчү» деп турганы — элден озо Күнбадыштын ла Күнчыгыштын ортодо колбулар, «ичкери өзүм» дегени — Түндүктин ле Түштүктин ортодо колбулар. Пекинде эмди тыш јанындагы политиканы эконо­микала колбоштырып баштадылар.

Азийда Пекин телекейдин јүрүминде ончо керектер јаңыс ла эн тын ийделү эки госу­дарствонын — США-нын ла СССР-дин ортодо тартыжула колбулу деген шүүлтеле башкарынып, ол аайынча бойынын тыш јанындагы полити­казын төзөгөн. Эмди ондый шүүлтеден ле политикадан мой-

нойло, жаңыс жер-телекейде бар эки система амыр-энчү коштой туруп, бойлоры ортодо маргыжып, өмөлөжип туратан шүүлтеле башкарынып жат.

КНР-дин башкарузы тыш жанындагы политиказын өскөртөрдө бүгүнгү күндө телекейде боло берген чокым айалганы аяруга алды деп айдарга жараар. Китай жаңы телекейлик жуу кыйалта жок болор деп айдып турганынан мойнойло, башталган телекейлик жууда бастыра кижилик жоголып каларына жөпсинди. КНР-дин башкараачылары эмди бойлорынын куучындарында ядерный жуу-жепселди астадар керек деп айдып турулар.

Кижиликтин мынан арыгы жүрүм-салымы керегинде КНР-дин башкарузынын шүүлтөзи кыскарта айтса, мындай. Ядерный жуу-жепсел көптөп турганы телекейдин жүрүмине сүрөөн жаан жеткерлү. Онын учун ядерный жуу-жепселди баштап астадала, ошон чек жоголтор керек.

Ол жанынан США-ла СССР баштапкы алтам эткени акшы. Олор телекейде эн көп ядерный жуу-жепселдү, эн тын ийделү ороондор бололо, жуу-жепселди астадар иште баштаачы жерде турар учурлу. СССР-ле США бойлорында эмди бар ядерный жуу-жепселин тын астадала, жагыдан этпей, ченелтелер өткүрбей барза, ол тушта өскө ороондор бойлорында бар андый жуу-жепселди база астадар деп, Пекин шүүп туру.

Ядерный жуу-жепселдү ороондордын кажызы ла жаан жеткерлү ол жуу-жепселин элден озо качан да тузаланбас, ядерный жуу-жепсели жок ороондорго удурлаштыра, ядерный жуу-жепсел жок зонада тузаланбазым деп молжонор учурлу. Ол керегинде телекейлик жөптөжү эдери жанынан Пекиннин шүүлтөзи Совет Союзтын андый ок шүүлтөзине түнгей.

Космоско ядерный жуу-жепсел чыгарарын Китай чек жаратпай, онын телкемин жаңыс ла амыр-энчү амадуга тузаланар керек деп айдат. Пекин анайда ок коронду жуу-жепселдерди ончозын жоголторы учун тартыжып жат.

Ал-камык улусты кырып өлтүрөтөн жуу-жепселдерди жоголтоныла коштой КНР черүлерди астадар керек деп туру. 1985 жылда КНР бойынын черүзин бир миллион кижиге астаткан. Мылтык-жепсел-ле жуулажар техника эткен көп предприятиелер эмди улуска керектү товарлар эде бердилер. Реформалар өдүп турган жылдардын туркунына КНР-дин военный бюджетти чик жок астады. Китай бойынын граынын ары жанында, өскө ороондордын жеринде жуучыл турлурлар төзөөрин жаратпай жат.

КНР-дин тыш политиказынын база бир ээжизи — жуу-јепселди астадары јаан да, оок то, бай да, јокту да, тын да, уян да болгон ончо ороондордын кереги болгон учун јер үстинде бар ороондор ончозы ООН ажыра жуу-јепселдерди астадар иште тең праволу туружар учурлу.

М. С. Горбачев өткөн јылда 7 декабрьда ООН-нын трибунынан јарлаган амыр-энчү программаны Пекин јараткан. Қитайдын ла Индиянын эн бийик башчы ишчилери тушташканы, КНР-дин ле Вьетнамнын ортодо керектер ондолып баштаганы сүүндирет.

КНР-дин тыш јанындагы политический ижинин јаан учурлу ууламјызы — јаңы өзөөчи ороондорло колбуларды јарандыраы, олокло өмөлөжөрин элбедери. Қитай империализмге, колониализмге ле расизмге удурлаштыра күүнкайрал јоктон тартыжып, јаңы өзөөчи ороондордын јайымы ла камаан јок болоры учун тартыжузына јөмөлтө эдет. Қитай блааш-тартышту ла жуу-согушту керектердин аайына амыр-энчү аргаларла чыгар деп ајдат. (Је Кампучия ла Афганистан керегинде сурактарда Қитайдын политиказы Совет Союзтын политиказынан башка.) Жуук Күнчыгыш, Африканын түштүги, Төс Америка аайынча Пекиннин ле Москванын шүүлтелери түңей. Қитай Кореяны амыр-энчү аргаларла бириктирер шүүлтени јарадып јат.

Қитайдын башкараачылары калганчы јылдарда Азияда ла Тымык теңисте болуп турган керектерге ајаруны тынгыттылар. Ненин учун дезе, орооннын социально-экономический өзүми элден озо бу јерлерле көнү колбулу. Онын учун КНР-дин башкарузы бу райондо турган государстволорло кожо Тымык теңисти амыр-энчүннн, најылыктын ла ончо ороондордын өмөлөжөтөн теңизи эдип јарлаар шүүлте эткен.

Тымык теңисти кажы бир ороон бийлеп аларга сананганы јастыра. Теңистин ортолыктары, јараттары бастыра ороондорго ло албатыларга ачык болор, түбекке учураган, аскан-тоскон талайчылар, јорыкчылар, балыкчылар олокло аргаданар учурлу деп, Пекин шүүп туру. Қитай талайды јараттай 160 миллион кижилү городторды ла провинцияларды өскө ороондорго ачык эдип јарлады. Онын амадузы — өскө ороондордын акча-јөөжөзиле көп продукция эдип чыгарарын төзөөри.

СССР, онын тыш јанындагы политиказы керегинде Қитайдын шүүлтелери өскөлөнди. Москва социализмнин өскө ороондорыла, карындаштык коммунистический партияларла колбуларда тең праволорлу, олоордын керектерине ки-

ришпейтен ээжилерден кыйа баспай турганын Пекин көрүп жат. Китайдагы реформалардын ла Совет Союзта жаңырта төзөштин амадулары жуук, көп керектерде түнөй болордо, КНР-дин башкараачылары социализмди жаңыртып жарандырыарында бисле ченемел алыжарына жылбиркей бердилер.

Китайдын өскө ороондорло керектеринин министри Цянь Цичень айтты: «Китайдын ла Совет Союзтын керектери жаңыдан жаранып баштаганы 1988 жылдагы эн жаан керектердин бирүзи бололо, бастыра телекейдин эл-жонынын тос аярузында турды. Телекейде бүгүнгү күнде эн жаан госу-дарстволордын — КНР-дин ле Совет Союзтын ортодо колбулар амыр-энчү коштой туратан беш ээжи аайынча он-долуп башталганы Азияда ла бастыра телекейде амыр-энчү-ге жөмөлтө эдер.»

КНР-дин ле СССР-дин тыш жанындагы политиказын түндөштүрзе, телекейдин эмдиги өйдөгү жүрүмунин жаан учурлу сурактары аайынча эки орооннын башкаруларынын шүүлтөзи түнөй эмезе жуук болгоны жарт көрүнөт. Кезик су-рактарда жарашпай турганы, шүүлте эки башка болгоны база бар.

Же оныла коштой бастыра телекейдин, социализмнин ал-дында бүгүн турган задачаларды бүдүрерине эн жаан со-циалистический госу-дарстволордо — СССР-де ле КНР-де бар көп аргалар тузаланылбай турганын база айдар керек. Бистин ороондорыс бой-бойыла өмөлөжип, телекейдин ал-батыларынын алдында турган текши задачаларды бүдү-реринде: ядерный жуу-чак башталар жеткерди жоголторында, ар-бүткенди корулап аларында, жер үстинин кезик райондо-рында жуу-согушту блааш-тартышты токтодорында, Азияда ла Тымык тегиште амыр-энчүни тыңыдарында ла ороондор экономикада өмөлөжөрүн жарандырыарында көп жакшы ке-ректер эдер аргалу. Ол жанынан калганчы жылдарда баштап-кы алтамдар эдилди. Же ол эмди тургуза ас.

Телекейде эн жаан эки ороон — США ла СССР өскө жерлерди ле албатыларды бийлеп алар амадулу болгоны ке-регинде шүүлтеден Пекинде эмди де учына жетире айрылба-ганы билдирет. Онын да учун Азияда ла Тымык тегиште амыр-энчүни жеткилдеери, өмөлөжөрүн элбедери жанынан Совет Союз айдып турган шүүлтөлөр аайынча КНР-дин башкараачыларында аланзыш бар. Бистин шүүлтөлөрүсти, байла, СССР ле США Азияда бийлеп аларга тартыжып тур-ганы болор деп сананганча.

Китайда да, СССР-де де тыш жанындагы политикада акту

бойынын амадулары, јилбүүлери, молјулары бар. Ончо керектер ле сурактар аайынча политика ла шүүлте качан да түнгей болбос. Је андый болгоны эки ороон өмөлөжөрине, элбеде садыжарына буудак этпес учурлу.

Ол јанынан Кытайдын политиказы калганчы өйдө жарамыкту јаны јаар өскөлөнө бергени сүүндирет. Телекейдин жүрүминде јангы ээжилер тургузары јанынан Пекин јарлаган шүүлтелер Совет Союз тыш јанындагы политикада јангы түп шүүлтеле башкарынып турганыла јарап јат. Онын учун коштой турган эки социалистический государство телекейлик политикада мынан ары элбеде өмөлөжө берерине ижендирет.

КИТАЙДЫН ДЕРЕМНЕЗИНДЕ ӨДҮП ТУРГАН РЕФОРМА

Кыдат деремнеде реформа он јыл өдүп јат. Бу јылдардын туркунына КНР-дин јурт јерлеринде јаан өскөртүлөр болды, крестьяндардын жүрүми јаранды. Ашты текши эдил алып турганы төрт катап көптөгөн. 1987 јылда ороон 400 миллион тонн аш јуунадып алган. 1987 јылда орооннын јурт хозјайствозында эдилген продукциянын текши тоозы, реформа башталар алдындагы 1987 јылдагызына көрө, 235 процентке көптөгөн.

Деремнеде јангы, неме — промышленность тынганы. 1980 јылда «јурттагы промјндустрия» кыдат деремнеде эдилген бастыра продукциянын үчинчи үлүзин берген болзо, јети јыл өткөн соңында ол көргүзү 50,8 процентке јетти. Бүгүн деремнелерде јуртап јаткан улустын 20 проценти јурт јердеги промпредприятиелерде иштенип јадылар. Социальный керектерде тынг јангыртулар бар. Деремнеде јаткан улустын айына кижии бажына иштеп алган акказы 1978 јылда 133 юань (100 юань — 16 салк. 23 акча) болгон болзо, 1987 јылда 460 юаньга јеткен.

Он јыл мынан кайра, 1978 јылда декабрь айда, КПК-нын Төс Комитединин үчинчи пленумы јуулар алдында Аньхой провинциянын Феньян уездинде Лиюань коммуна-нын Сяогань бригадазынын башкараачы ишчилери ле коммунарлары пландаган јакылталарды өрөкөлөр сайын үлештирери керегинде контрактка туйказынан кол салгандар. Олор ол тушта «капитализмди орныктырып турган» деп буруладарынан јалтанбаган. Је Кытайдын экономикасында

реформа шак ла ол контракттан башталганын эмди бастыра телекей билер. Бүгүн ол документ КНР-дин Пекиндеги исторический музейинде жадып јат.

Сяоганьдагы бригаданын кыраларын ла продукция эдер пландарын өрөкөлөр лө билелер сайын үлештиргенин уездте, волостьто ло провинцияда бастыра башкараачы ишчилер јараткан. Ол биленин подрядыла иштеер эп-арга болуп, Аньхой ло өскө дө провинцияларга таркаган.

Ол ок өйдө Қытайда эн көп улус јуртаган Сычуань провинциянын башкартузы јурт хозяйстводо керектерди јангыс ла үстинен төмөн башкарып турган азийгы эп-аргаларды туура таштайла, јурт јердеги улуска бойы башбилинип иштеер право берген.

Төрт ай өткөн соңында, 1979 јылда сентябрь айда, КПК-нин Төс Комитединин төртинчи пленумы Аньхой ло Сычуань провинцияларда крестьяндардын баштанкайын јарадала, «јурт хозяйствонын өзүмин түргендедери керегинде» јөп јараткан. Ол јөп деремнеде реформага элбек јол ачкан.

Онын кийинде КПК-нин Төс Комитеди ле КНР-дин Государственный Соведи күнүн ле деремнедеги политика аайынча документтер јарлап турган. Ол документтерде јурт јерлерде јаныртулардын ченемели, једикпес-тутактары айдылып турды.

1982 јылдын учына јетире производственный бригадалардын 92 проценти биленин подрядыла иштей берген. Пландарды өрөкөлөр сайын үлештирген. Анайда иштеерде крестьяниннин билези государствонын налогын, аренда учун төлөп божойло (ол 10 процентине бодолду), эдип алган продукциянын артканын бойы башбилинип башкара берген. Крестьяндар тыг јилбиркеп иштене бергенин јарт.

Қытайда јуртаган улус өткүре көп — бир миллиард бир јүс миллионго шыдарлашты, кыралап турган јери сүреен ас. Ороондо орто тооло алза, крестьяниннин билезине јарым гектар кыра келижет. Албатынын коммуналары болгон јылдарда ончо улус текши казаннан курсактанарда бир де кижии кичеенип иштебеген. Је биленин подрядына көчөлө, крестьяндар иште једимдү болорына јилбиркей берерде, ончо улуска кыра једишпей барган. Деремнеде бар бастыра улуска јер ижинде иштеер арга берген болзо, крестьяндар бойынын кирелтезин көптөдөргө јилбиркегенин јеткилдеп болбос эди.

Темдектезе, Цзянсу провинцияда Наньжун уездте улустын көп нургуны ижи көп лө баазы бийик культураны —

хлопокты өскүреринде туружат. Андый да болзо, журт жерде ишке чыдаар улустын тал-ортозына иштегедий иш жок. Өскө дө провинцияларда андый боло берген. Анайда деремнеде улустын тал-ортозына иш табар задача турды.

Ол ишти кайдан табар? Ол улусты городтор жаар ийер бе? Городтордын бойында улус артык.

Анайда калганчы жылдарда «жерде иштебес, же деремнеден барбас» кычырула көп улус журт жерлерде ачылган промышленный предприятиелерде иштей берген. Темдектезе, Гуаньдун провинцияда журт жерлерде ачылган көп тоолу предприятиелерде деремнедеги улустын үчинчи үлүзи иштеп жат. Ляонин провинцияда Луньше деремнеде бастыразы 1300 өрөкө улус журтаган. Олордын ортодо 400 өрөкө улус жерди арендага алала, журтхозпродукталар эдерде, 900 өрөкө улус журт хозайстводо эдилген сырьедон жүзүн башка товарлар эдер предприятиелерде иштеп жадылар.

Көп жерлерде крестьяндардын билелери ашты ондор, жүстер гектар кырада механизацияны элбеде тузаланып, агротехниканын жаңы технологиязыла өскүрө бердилер. Ляонин провинцияда Инкоу уездте бир өрөкө 66 гектар кыраны арендага алала, анда рис өскүрди. Анда үрендегенинен ала түжүм жуунадарына жетире бастыра иш механизировать эдилген. Өрөкө жылдын ла көп рис табыштырат.

Кандый бир культура өскүрип аңылалган өрөкөлөрдүн кирелтези тегин улустын кирелтезинен чик жок бийик. 1982 жылда Сычуань провинциянын Щэньдо уездинде жылына он мун юаньнан ажыра кирелтелү өрөкөлөр бар болды. Олор ончозы аңылу культура өскүрип турган өрөкөлөр.

Журт хозайстводон жүре берген крестьяндар жүзүн-башка иш тапкылайт. Олордын ортодо Кытайда элбеде таркаган иш: темир ле агаш узанары, таш жандаары, бөс согоры, кийим көктөөри, стройматериалдар (кирпич, цемент, черепица) эдери, садыжары, улус текши курсактанар жерлер ачала, анда иштеери, оок ремонт эдери, тардайла кош тартары, чочко, кой, уй, жылкы, балык, койон, куш, сад өскүрери.

Журт жердеги көп улус бойынын ижинен чөлөө өйдө айыл-журтынын жанындагы участокто иштеп жадылар. Шаньдун провинцияда Фэньхэ деремнеде 35 жашту үй кичи Ма Дэлань журтайт. Онын өбөгөни жуук жанында Дунчу-ан городто иштеп жат. Ма Дэлань жарым гектар жерди арендага алала, анда балык өскүрер жаан эмес буунты жазады, чочконун кажаанын, куштардын потпыжын, кроликтердин үкпектерин тудуп алала, арткан жерде маала ажын өскүрди. Бир жыл өткөн со-

нында ол жарым гектар жерден алган кирелте (аренда учун төлөгөнүнүн артканы) бир мун юань болды.

Хебей провинцияда Сигун деремнеде 164 өрөкө улус бойында болушту хозыяйстволу. Кажы ла өрөкө ол хозыяйствозынан жылына 600 юаньнан ажыра кирелте алат.

Китайдын деремнезинде реформа өдүп турган өйдө журттардагы предприятиялер тын иштей берген. Олор ончо жерлерде табылып төзөлөлө, түрген өзө бердилер. 1987 жылда журт предприятиялерде эдилген бастыра продукциянын текши баазы орооннын журт хозыяйствозынын бастыра продукциязынын баазынан көптөйлө, 476,4 млрд юань болды.

1978 жылдан ала 1986 жылга жетире журт предприятиялер продукция эдип чыгарары жылдын ла 23,4 процентке көптөп келген. Калганчы жылдарда олор продукциязын өскө ороондорго садала, жылына 3—5 миллиард доллардан кирелте алгылайт.

Журт жердеги промпретияиелерди волость, деремне, бригада, крестьяниннин өрөкөзи, кажы бир кижы бойы төзөйт. Бастыра ороондо төзөлгөн он беш миллионнон ажыра журт предприятиялерде алтан миллионго шыдар кижы иштеп жат. Көп журт предприятиялер акция тудунган улустын биригүзи, кезиктеринде — өскө ороондордын акча-жөөжөзин тузаланган. Андый жаан эмес фабрикалар ла заводтор көп нургуны талайды жакалай ачык райондордо төзөлгөн.

Журттагы предприятиялердин көбизи арга-чыдалы бек өмөликтер. Олор бойлоры башбилинип иштеп, чындыйыла сүреен жакшы товарлар эдип жадылар. Байый берген крестьяндар бойынын претияиезин ачкылайт.

Журт жердеги предприятиялер тын өскөни журт хозыяйствонун өзүмине жөмөлтөлу. Калганчы сегис жылдын туркунына олор журт хозыяйствоны өскүрерине 15,1 миллиард юань акча чыгымдадылар. Журт жердеги предприятиялер жагы журттар, жаан эмес городтор тударына жөмөлтө эдип турулар. 1980 — 1985 жылдарда Кытайда үч жарым мун жаан журттар ла оок городтор государстводон камаан жокко журт жердеги промпретияиелердин акказыла төзөлдү.

Китайдын деремнезинде реформа журт хозыяйствонун продукциязын көптөткөниле, крестьяндарды ишке јилбиркеткениле коштой бааларды бийиктетти, артык улустын тоозын көптөтти. Эмди башкару реформаны онон ары көндүктиргениле коштой ол једикпестерди јоголтор элбек иш өткүрип туру.

Н. ТОДОШЕВ

ТУУЛУ АЛТАЙДА МЕДИШЧИЛЕРДИ БЕЛЕТЕГЕНИ

(1917—1941 жж.)

Туулу Алтайда Совет жан турган ла бу јерде гражданский јуу токтогон кийнинде партийный ла совет органдар албатынын су-кадыгын корыыр ишти план аайынча элбеде тӱзӱп баштагандар. Областьта медицина јанынан тургуза ла кыйалта јоктон бӱдӱретен јаан задачалар тура берген. Элден озо медицинский ишчилер једишпей турган.

Революциянын кийнинде ӱткӱн баштапкы јылдарда Туулу Алтайда сок јангыс фельдшер Дмитрий Ильич Калмыков иштеген. Ол черӱде ротанын фельдшери болгон кижии. Туулу Алтайга келеле, кӱп јылдардын туркунына иштеп, улус эмдеп јаскан ченемелиле фельдшердин профессиональный кеминен чик јок бийиктеген. Ол областьта сок јангыс специалист-медик болгон. 1919 јылда Туулу Алтайда кыска ӱйдин туркунына врач Донец иштеген. Је удабай ол кижини Колчактын черӱзине алгандар.

Туулу Алтайда медицинский ишчилерди кӱптӱдӱргӱ амадап, губисполкомнын национальносттор аайынча бӱлӱгинин болужыла 1921 јылда Улалуда медицинский школ ачылган. Је ол шкодо керектӱ ӱредӱчилер јок бололо, ӱредӱни быжулап тӱзӱӱр аргалар ас болордо, удабай јабын салгандар. Онын кийнинде јирменчи јылдарда кичӱ медишчилерди кыска курстарда белетеп турган.

Андый да болзо, областьта улустын су-кадыгын корырга, оору улусты эмдеерге анылу ӱредӱлӱ врачтар ла фельдшерлер керек болгон. Онын учун 1924 јылда Томск ла Омск јаар ӱредӱге облисполкомнын акказыла (стипендиязыла) ӱч кижии ийген. Анайда институттарга ийип турган улустын тоозы јылдын ла кӱптӱп турган.

Је анайда медишчилерди тӱрген белетеер задачаны бӱдӱрип болбос. Вракты ол ӱйдӱ беш јыл ӱредип белетеп турган. 1928 јылда медишчилердин тоозы кӱптӱбӱй турган учун Туулу Алтайда бир врачка 3935 кижии ле бир орто медишчиге (фельдшер ле акушерге) 640 кижии келижип турган. Керектер одузынчы јылдарда бир эмештен ондолып башта-

ган. Алтай калык ары-бери көчөрүн токтодоло, колхозторго биригип, деремнелерде чук журтай берерде, олардын ортодо су-кадыкты корыыр, оорулардан чеберленер санитарный иш өткүрер арға боло берген. Журттар сайын улус эмдеер пункттар, аймактардын төс журттарында, областьтын төс городында больницалар тудулып башталган. Облисполком-нын ла аймакисполкомдордын бюджеттеринде улустын су-кадыгын корыыр ишке акча көптөгөн.

• Медицина аайынча специальность аларга үренип турган улустын тоозы көптөгөн. 1930—34 жылдарда медвузтарда 14 киж, ол тоодо 8 алтай киж, техникумдарда 58 киж, ол тоодо 37 алтай киж, курстарда 470 киж, ол тоодо 298 алтай киж үренген.

Туулу Алтайда улустын су-кадыгын корыыр ла медицинский ишчилерди белетеер сурактарды көп катап ВКП(б)-нинг обкомынын бюказында, облисполкомдо шүүшкен. Советтердин XVI съездинин кийнинде областьтын партийный организациязы улустын су-кадыгын корыыр сурактарга, санитарный пропагандага, жадын-жүрүмде ару-чек болорына аңылу аяру эдип турган.

Партиянын обкомынын бюказында алтай улус көп журтаган јерлерде — Кош-Агаш, Улаган, Ондой, Кан-Оозы аймактарда су-кадыкты корыыр ишти тыгыдар суракты көп катап шүүшкен. Бюронын јөптөри аайынча алтай балдарды медицинский институттарга ла техникумдарда белетейтен аңылу курстар ачылып турган. Ол курстарда институтка ла техникумга кирерге керектү билгирлерле коштой орус тилге үреткен.

Јуунын алдындагы одузынчы жылдарда анайда баштапкы алтай врачтардын — Василий Иванович Тискинектин ле Елена Павловна Комдош-Казагачеванын ат-нерези Туулу Алтайда элбеде јарлу ла јаан тоомјада болды.

Василий Иванович Тискинек Томсктогы университетте медицинский факультетти үренип божоткон, профессор Колленнин үренчиги. Үредүзи бийик ле таскадузы јаан офтальмохирург көстөринде көжөө оорулу улусты табып эмдеери јанынан областьта тын иш төзөп өткүрген. Југуш бу ооруны эмдеп јоголторго В. И. Тискинек көп медишчилерди үредип белетеген. Олардын ортодо: Чевалкова М. И., Тозыякова Е. А., Тошакова З. М. ле өскөлөри де. В. И. Тискинек областьта көжөө ооруны эмдейтен диспансер төзөйлө, онын ижин бойы башкарган. Јайалталу врач В. И. Тискинек 1939 жылда өлгөн.

Одузынчы жылдардан ала Туулу Алтайда үзүгү жоктон В. М. Любушкина, П. П. Иванова, Г. З. Тарских, Т. П. Николаева, П. В. Ларкин, эмеген-өбөгөн Суворцевтер, М. А. Тихомирова ла өскө дө жарлу врачтар иштеген. Бу адалган врачтарга 60-чы жылдарда «РСФСР-дин Заслуженный врачнын» ат-нерези адалган.

Туулу Алтайда медицинский училище ачылган сонгында область жаңы көп медиктер алган. 1939 жылда училище — баштапкы, 1941 жылда — экинчи катап медишчилерди үредип чыгарган.

Јуунын алдында медучилищеде иштеген үредүчилер: Медведева О. Н., Сыркина Л. Н., Гвоздева М. И., Семиволосенко Т. И., Кучегашева В. Н., Мишкин Д. Г., Иванова П. П., Купенко В. М., Зарембо, Павловский Т. Ф., Попова А. В., Логутова М.

Училище үредип чыгарган баштапкы медишчилер: Лорман З. Г., Плешаков С. М., Баландин К. В., Калинина А. М., Бедарева Г. Г., Садовская Я. Г., Угрюмцева А. М., Застроженева Т. В., Глазкова Т. В., Соломатина К. П. ла өскөлөри де.

Јуунын алдындагы эки жылда медучилище 98 специалисти, ол тоодо 19 алтай медишчини үредип белетеген. Баштап жаңыс ла медсестраларды үреткен. 1941—1942 жылдарда училищеде фельдшерлерди ле акушерлерди үредип белетеген. Јуунын кийиндеги жылдарда училище көп профильдүү медфельдшерлерди, акушерлерди, медсестраларды, лаборанттарды үреткен.

Анайда Туулу Алтайда орто медишчилерди үредип белетеер задачаны бүдүрип баштаган. Јуунын кийиндеги жылдарда алтай врачтарды Барнаулдагы, Новосибирсктеги ле орооннын өскө дө городторындагы мединституттарда үредип белетеп келген.

О. ГОНЧАРОВА

США-НЫҢ JAҢҢЫ ПРЕЗИДЕНТИ ДЖОРДЖ БУШ (ПОЛИТИЧЕСКИЙ КЕБЕР-БУДУШ)

Бир өйдө бис США-ның президенти болгон Рональд Рейганның политический кебер-бүдүмин бергенис. Быжыл 20 январьдан ала США-ның жаңы президенти Джордж Буш иштеп баштаган. Улус бу кижинин жаңыс ла чыккан ла өскөн жолын билерге турган эмес. Элден озо телекейде эн жаан ла бай капиталистический государствонун башчызы болгон кижинин политический шүүлтелери, эдер эдип темдектеген иштеринин программасы, өткүретен политиказы соныркадат.

Анайда быжылгы жылда США-ның 41-чи президенти Дж. Буш боло берди.

Джордж Герберт Уокер Буш 1924 жылда 12 июньда Милтондо (Массачусетс штатта) чыккан. Онын адазы — Прескотт Шелдон Буш — республикан партиянын жарлу башчы ишчизи, бизнесмен, «Браун Браузерс, Гарриман энд компани» фирманын башкараачыларынын бирүзи, 1952—1963 жылдарда США-ның конгрессинде Коннектикут штаттан сенатор болды. Энези — Дороти Уокер — Нью-Йорктогы бай банкирдин билезинен.

Джордж Буш Андоверде (Массачусетс штатта) бай улустын балдары үренетен школды божодоло, 1942 жылда 12 июньда 18 жашту жнит уул акту бойынын күүниле талайда жуулажар авиацияга кирген. Ол тушта экинчи телекейлик жуу кидим өдүп турган өй болды. Уч жылдын туркунына талай авиациянын офицери Дж. Буш жуулашкан, ордендерле, медальдарла кайралдалган.

Жуунын кийинде ол США-да эн талдама Йельсктеги университетке кирген. Университетте эки жарым жыл үренеле, экономиканын специальносун алып божоткон.

Университетти үренип божоткон соңында «адазынын жолыла» Уолл-стритке (бай банкирлер жуулган жерге) барардын ордына, үйиле кожо Түштүк-Күнчыгыш жаар ууланып барала, анда нефть казып алар жазалдар эдеечи компанияда иштеп баштаган. Онон Хьюстонго көчүп барала, талайда

нефть бедреп табатан «Запата офшор» компанияны төзөөринде турушкан». Анайда Дж. Буштын биографиясында айдылган.

«Запата офшордо» иштейле, миллионер болбоды. Компания кезикте кирелтелү, кезикте чыгымду иштеген. Дж. Буш бойынын акча-жөөжөзин компаниядан айрылала, политикага кирижеле, нажыларынын болужыла жууп алган. Американын закондоры аайынча госуларствонун керектерин башкарар иште турушкан кижжи жамызын бойынын жылбүлерине тузаланбаска болуп, акча-жөөжөзин бойы башкарбай жат. Же көп улус ол ээжини кыйар арга тапкылайт. Буш андый арга тузаланганы керегинде онын өштүлери де айтпай турулар. Буш бойынын акча-жөөжөзин, кирелтезин ле чыгымдарын башкарбай барарда, түрген байый берген деп айдыжат. Бүгүн Буштын акту бойынын акказы үч миллионго шыдар.

Джордж, адазы чилеп ок, сенатор болорго турганын нажыларына 50-чи жылдардын учында айткан.

1966 жылда США-нын конгрессинде чыгартулу улустын палатазына тудулды. Эки жыл конгрессте болло, аңылу керек этпеди, же көп тоолу жаңы нажыларлу боло берди. 1970 жылда сенатка өткөн выборлордо Ллойд Бенстенге жеңдирткен соңында оны президент Ричард Никсон США-нын ООН-догы чыгартулу кижизи эдип көстөгөн. Онон 1973 жылда республикан партиянын Национальный комитединин председателине тудулган. 1974 жылда — Пекинде США-нын посольствозында жаан жамылу иште. Бир жыл өткөн соңында — ЦРУ-нын директоры. 1977 жылда жаңда демократ-президент Джимми Картер турарда Дж. Бушка ЦРУ-дан жүре берерге келишкен.

1980 жылда Буш республикан партиядан президентке көстөлгөн кандидаттардын бирүзи болгон. Онон Рональд Рейган артыктай берерде, ол тартышпай токой берген. Президент Рональд Рейган Дж. Бушты вице-президент эдип көстөгөн. Бу жамыда болордо Буш Совет Союзка үч катап — 1982, 1984 ле 1985 жылдарда келип жүрген.

Жаңы президенттин политический шүүлтелери кандый? Ол керегинде Дж. Буш бойынын автобиографиясында мынайда бичиди: «США-нын келер өйи жанынан мен Америка амыр-энчүни, жайымдарды, ак-чек аргаларды жеткилдеер учурлу деген политикала башкарынып жадым. Ол политика аайынча мен гран ары жанында нажылардын ла союзниктердин алдына молжуларды бүдүрерим».

Же эмди тургуза жаңы президенттин орооннын бойында-

ты ла тыш јанындагы политиказы кандый болотоны керегинде чокым айдарга арай эрте. Дж. Буш выборлор алдында куучындарында США Совет Союзла ийде-күчке јөмөнип куучындашканы ажыра стратегический јуу-јепселди астардары, химический ле бактериологический јуу-јепселдерди јоголжоры, НАТО-ны тыгыдары, ядерный јуу-јепселдерди јангыртары, МХ ле «Миджитмен» ракеттерди көптөдөри, «јылдыстар ортодо јуулажарына белетенер» программаны бүдүрери учун туружар деп айдып турган. Буш Гренадага јуулап киргенин, Ливияга табару эткенин, өскө дө андый кылыктарды јарадып јат.

Дж. Буш Никарагуанын контрреволюциязына («контраска») военный болушты берери, Израильге сөс јоктон болушары учун. Јуук Күнчыгышта блаашту керектердин аайына чыгар амадула телекейлик конференцияны јууп өткүрерге јараар эди деп айдат.

Совет Союзтын политиказында јангыртуларга Буш бүдөр күүни јок болгодый. Бир катап најыларына «Орус айу јалканчып та турза, темир тиштерин көргүспеске кичеет» деп айткан дежет.

Буш США-нын ла СССР-дин ортодо эрмек-куучынды, эн бийик башчы ишчилер туштажарын јарадып та турза, Совет Союзла керектерде јангыс ла ийде-күчке јөмөнөр керек деп айдат.

Орооннын национальный јеткер јок болорын јеткилдееринде јангы президенттин политиказы јанынан АП агентство мынайда бичиди: «Јылдыстар ортодо јуунын» программаны Буш түргендедер күүни јок болгодый. Ненин учун дезе, бюджетте акча једишпей јат. Рональд Рейганнын администрациязы тужунда орооннын бюджетинде чыгымдар кирелтеден чик јок көптөгөн. Государствонын сүреен өскөн төлүлери јангыс ла проценттери аайынча 160 миллиард доллар чыгымдарын керексийт. Буш выборлор алдында налогторды көдүрбес, ол ок өйдө кезик чыгымдарды, ол тоодо черү тударына чыгымдарды астардар болуп молјонгон».

Келер төрт јыл США-нын јангы президентине јенил эмес болотонын Американын бойынын газеттери, ученый-экономисттери темдектеп турулар. Президентке тудулганын, јанга јангы администрация келгенин байрамдаш түрген өдө берер. Выборлор өдөр алдында молјонып айтканын јүрүмде бүдүрип баштаар өй келер.

Буш президент болуп иштеп баштаарда США-нын госу-

дарственный төлүзи 2,8 триллион долларга жууктаган, тыш
жанындагы төлүлери 263,3 миллиард долларга жеткен.

Тыш жанындагы политикада Ак туранын тоомжызы кан-
дый болор? Эмди тургуза демократтар бийлеп турган конг-
ресс ле республиканец-президенттин колбулары кандый бо-
луп барар? США-нын нажыларыла керектер мынан ары ка-
найда төзөлөр? Бастыра бу сурактар аайынча күч керектер-
ди США-нын жаңы администрациясына бүгүн ле бүдүрүп
баштаарга келишти.

Ф. МАРАЧЕВ,

КПСС-тинг обкомында идеологический бөлүк-
тинг консультанты

ЛЕКЦИЯЛАРДЫҢ, ДОКЛАДЛАРДЫҢ ЛА КУУЧЫНДАРДЫҢ ТЕМАТИКАЗЫ

1. Орооннын жүрүминде КПСС-тин XIX Бастырасоюзный конференциязынын учуры.
2. КПСС-тин XIX Бастырасоюзный конференциязы Совет жанды төзөөрин жарандылары керегинде.
3. Политический системанын реформазы — жангырта төзөшти ичкери көндүктирер арга.
4. КПСС совет общественнын политический баштаачызы болгонын бийиктедетен төс аргалар.
5. Советтер өзүп тыгып келген исторический жол.
6. Жаннын башкараачы органдарын төзөйтөн ээжилер.
7. Албатынын депутаттарынын Советтеринин правовой төзөгөзи.
8. Депутаттар — албаты көстөп туткан элбек праволорлу улус.
9. Албаты-жон демократиянын бастыра аргаларын жаан једимдү тузаланатаны, јөптөр, Закондор белетеп тургузала, оморды бүдүреринде көнү туружары — партиянын Программазынын некелтези.
10. Совет кижинин социальный, политический ле акту бойынын праволоры ла јайымдары.
11. СССР-дин, союзный ла автономный республикалардын эн бийик башкараачы органдары, оморды төзөйтөн ээжилер, кебер-бүдүми, башкаратан керектери.
12. Жаннын јербойындагы органдарын, омордын ижин жангырта төзөйтөнн.
13. Производство демократияны элбедеринде профсоюзтардын учуры.
14. Политический системада эл-јоннын биригүлери.
15. Эмдиги өйдө комсомолдын учурын бийиктедери.
16. Албатынын шинжүзи — социалистический общественны башкараарында жаан учурлу.
17. Нацияларды өскүреринде ле нациялар ортодо колбуларды жарандыларында бүгүнгү күнде турган задачалар.

18. Экономический реформаны кыйа баспастан өткүрүп барары.

19. Иш — бистин Төрөлис тын ийделү болотон ло өнжиң жаранатан төс арга.

20. Бастыра жүрүмди өскөртип жарандыраы, совет обществоны жаңыртып алатаны — исторический учурлу задача.

21. Производствоны жаан једимдү эдип алатаны, продукциянын ла иштин чыңдыйын жарандыратаны — КПСС-тин бүдүрүп турган стратегический задачазы.

22. Науканын ла техниканын өзүмин кезем түргендедери, албаты-хозяйствоны төзөп башкараын жаңыртаы — производствоны једимдү ле астамду эдип алатан быжу јол.

23. Продукциянын чыңдыйын — бистин ороондо ло телекейде једимдердин эн бийик кемине.

24. Аш-курсактын программазын бүдүрери — баштапкы учурлу задача.

25. Улус јуртаар туралар тударына ајаруны тыңыдар.

26. Хозяйствоны жаңырта төзөп башкарып турганы ла эл-јоннын текши јилбүлери ле кажы ла кижинин бойынын јилбүзи колбулу болотоны.

27. Совет кижинин социальный корулалганы, праволоры ла эдетен керектери.

28. Иш учун төлөйтөн ле јилбиркедетен системанын жаңы ээжилери.

29. Ишти төзөөрин — научно-технический өзүмнин жаңы некелтелеринин кемине.

30. Ишти жаңырта төзөйтөн эп-аргаларды, коллективтин подрядыла иштеерин элбеде таркадары.

31. Чеберлеери ле кымакайлаары — материалдарла, сырьело, электроэнергияла, одыар немелерле јеткилдееринде тын арга.

32. Албаты-калыктын тапкыр шүүлтезине ле баштанкайына телкем јол.

33. Интенсивный технологияны тузаланганы — кыралардын түжүмин ле фермалардын продуктивностын бийиктеден быжу арга.

34. Партиянын ижин жаңырта төзөп турганынын учуры — улусла иштеерин тыңыдары, жүрүмле колбулу болотоны.

35. Озочыл ченемелге, ишкүчиле јаткандардын баштанкайына партийный организациялардын јөмөлтөзин тыңыдар.

36. Политический эп-аргаларла башкараына көчөри — партийный комитеттердин туура салбай бүдүретен задачазы.

48. Телекейде жуу-чак башталар жеткерди астадар јаны-
нан Совет Союз эткен јаны баштанкай.

НАЈЫЛЫКТЫҢ БАШТАЛГАЗЫНДА

История общественно-политический жадын-жүрүмде бир де, баштап тарый оок-теек те бодогодый, керектерди ажару жок арттырбаган. Ол нени де көпчидип көөрөтпөгөн, же нени де каралап жабарлабаган. Онын эземинде совет албатылардын, ол тоодо төрт жүс жылдык мынан кайра төзөлип башталган орустардын ла алтай албатылардын нажылыгынын башталгазын туура арттырбады.

Бу куучын ол нажылык канайда төзөлип, өзүп келген керегинде болор.

Сибирьдин ханын антарган соңында орус кааннын жандары бу телкем јер јаар јүткип кирерин тыгытты. Бир тепкиден база өскөзине ичкерлеп тура, орус калык алтай ук јоннын көчүп жүрген јерлерине јууктажып келген. XVII чактын башталгазында казактардын отрядтары Том сууны жакалай јерлерди олјолоп, 1604 жылда мында тын јепселген шибее — Томск город төзөгөн. Ол город Түштүк Сибирьди ээлеп тузаланарында јаан учурлу болгон. Је онон ары орустардын кыр-аркалу түштүк јаар ичкерлеери күчке келиже берген. Бир јанынан ологго мылтык-јепселдү түрк укту калыктар удурлажып турган, экинчи јанынан дезе, ичкерлешке ар-бүткени арка-тууларлу, тайга-ташту јерлер, үлји састар буудак эткен.

Орустардын ичкери јүткижине јаан буудакты Джунгардын феодалдары јетиргилеп турган. Олор от-јалбыштын, јыда-мылтыктын ийдезиле мында јуртаган ук јонды, ол тоодо алтайларды бактырып, јерлерин, алкы-јөөжөзин блаап аларга ченешкендер.

Олор бийлеген јерлерин там ла элбедерге амадап, Сибирьдин түштүгин орустардын колына кийдиреринен бозоккой мойножып тургандар. Феодалдар Россияла ачыгында јуулажып тартыжарынан мойножып, је андый да болзо, ололо туйказынан удурлажып, орустардын јүткижин токтодып болбозо до, је Түштүк Сибирьди орустардын базынчыгын эмеш те болзо, јайымдаарга күјүренгендер.

Джунгарлар Циннинг империязы жаанынан улай ла табару болгодый чочыдудан жалтанып, Сибирьин түштүк талазын бийлеери учун Россияла жуу-чак баштабай, је ологро кезедү эдерин токтотпой турган.

Бу ок өйдө орус та государство өштүзин туткан ла бойынча туй базар аргазы жок болгон. Польша ла Швециянын интервенциязынан чала уйадай берген орус государстводо түштүк-күнчыгышта оок-теек гарнизондорун керектү мылтык-жепселле, азык-түлүккө жеткилинче бүтөөр аргазы база жок болгон.

Боло берген айалгада Сибирьдин де бийлеринде Джунгардын феодалдарына удурлажып, Сибирьдин түштүк талазында ийде-күнчин тыгыткадый аргазы база уйан болгон. Онын да учун ологр джунгарларды улай ла кезедип, «Казаньнан, Астраханьнан ла Доннон ол-жалбышту ийде-күчтү улус келер» деп коркыдып тургандар.

Өрөги айдылган шылтактардан улам орус башкаруга ангылу политический эп-арга таап, «Сибирьдин жаңы жерлерин амыр-энчү эп-сүмеле тыгыдар» деген политика өткүрерге, түштүк Сибирьде жуу-согуш чыгарбас деген амадулу болорго келишкен.

Шак андый политикала башкарынып, орус башкаруу Сибирьдин бийлерине бу жерлердин көчкүн эл-калыгын каанга черт берзин, келишкенче калан салзын деп жакарган.

Андый жакаруу 1600 жылда берилген.

Орус каан жербойындагы жандарга көчкүн улуска «жалакай, күүнзек болыгар, ачындырып тарындырбагар» деп жакарып тура, ол ок өйдө орус государствонын грандарын элбедер арга бедрезин деп жакаруу берип турган. Анайда 1604 жылда Томсктын бийлери Г. И. Писемский ле В. Н. Тырнов Тобол городтон орус грандарды элбедер эп-арганы «түргендей» бедрезин, је ол ок өйдө «жаңы жерлерди бириктирер тушта жалакай болорун ундыбазын» деген жакаруу алгандар.

Бу ок жакаруда Обьты ла өскө дө сууларды өрө жерлер керегинде, анда не калыктар журтаганы, ологдон каланды кем жууп турганы керегинде жетирүүлөр жуузын деп айдылган.

Томсктын бийлери ол жакаруларды жүрүмдө бүдүрүп тура, телеуттардын (баяттардын) ук албатыларынын тың салтарлу бийи Абакла колбу тургускандар. Абактын бийлеген жери сүрекей элбек — Обьтын эки жаңыла Ийин суунын бирикенине жетире чөйилип барган болгон. Онын көчүп жүрер жерлеринин күнчыгыштагы грандары Чумышка, күнбадыштагызы — Чарыш ла Алей суулардын үстиги талазына жеткен.

Г. И. Писемский ле В. Н. Тырнов 1605 жылдын учкары Абакка бойынын Тоболдогы јерлү И. Поступинскийге ле Томсктын Б. Константиновко башкарткан баштапкы элчилерин ийген. Элчилердин алдына Абак бийди Томскко келип, каанга чындыктын чертин берер јөп алзын деген чоком амаду тургузылган. Бир јанынан алза, озор амадуга једип алган деп айткадый. Абак ла онын колтыкчылары элчилерди күндүлү уткып, 1606 жылдын јазында Томскко келер болуп јобин бергендер.

Абак јобин анайып түрген бергени сонгында јарталган: ол коштой јуртаган көчкүн уктарла өөн-бөкөндү болуп, озордын табарузынан коркышту јалтанып жүрген. Анайдарда, орустардын шүүлтези ого сүрекеј јарап турган. Је ол орустарла јууктажарга мендебей, кажы ла оок-теек керектерди айландыра шүүнип турган. Абак Томсктын ийдезин јарт билип, керде-марда өштүлер табару эткежин, најылардын ого болужар чыдалы јеткеј не деп алаңзыган. Ша онон улам Абак орустарла јөптөжү тургузарга мендебей, је озорло колбуларды катуландырбай, орус элчилерди јуудып, озорго бойынын күндү-күреелү элчилерин ийип турган.

Анайда ла өй ээчий-деечий өдүп турган. Азийгы бийлерди јанылары солыган. Је М. Ржевскийдин де, С. Бартеңевтын да Абакты колго кийдирер деген амадуларынан эш-неме болбоды. Баят бий черт береринен мойноп то турганы јок, је озорго биригип те турганы јок.

Мындый айалганы тузаланып, орус бийлер амадузына једерге јана баспай тартыжар деп шүүнгендер. Томсктын јаны бийлери В. В. Волинский ле М. И. Новосельцев баяттардын бийине Иван Коломнага башкарткан база бир бөлүк элчилер ийген. Элчилерге берилген кату јакару аайынча, Абак Томск јаар барарынан мойношкожын, озордын бирүзи анда Абак бий айланып ойто јанбаганча артып калар учурлу болгон. 1609 јылда 31 мартта Абак ла онын «јерлеш улузы» орус көдөчилерлү Томскко келгилеп, «кааннын күчтү колынын алдында јүрер», онын сөзинен чыкпас, керек болзо, өштүлериле тартыжуга барар болуп черт сөзин бергендер. Андый черт молјуларла коштой Абак ла колтыкчылары кааннан «Томсктон ыраак јокто» көчүп јүрер јөп берзин, онын улузынан калан албазын, анайда ок күнбадыш монголдордын ла өскө дө көчкүн феодалдардын табарузынан корулазын деп сурагандар.

Шак анайда 1609 жылдын жазында Томсктын бийлеринин узак ойгө амадаган амадузы бүтти. Орус жаңдар баяттарды чертке кийдирип алала, олорло баштапкы жуучыл-политический жөптөжү тургускандар.

Жөптөжүни тургузарга кандый шылтактар жөмөлтөзин жетирген?

Баштапкызында, XVII чактын башталгазында көчкүн феодалдардын учы-бажы жок табаруларынан улам баяттар кату айалгада боло бергендер: оlor күнбадыш монголдордын хандарына ла казактардын жуучылдарына чек оодо соктырар, керек десе төзи жок эдип кырдыртар чочыдуда боло берген. Онын учун баяттардын башкараачылары жуучыл-технический жанынан монголдорды ла казактарды чик жок акалап турган орустардын болужыла бойын базынчыктан, кырыштан ла жайрадылыштан аргадап аларга иженгендер.

Экинчизинде, Сибирдин де башкараачылары баяттарла колбулар керектүзин билгилеп турган. XVI чактын башталгазында пограничный жер болуп турган Томсктын айалгазы коркышту уур болгон. Онын гарнизоны айдары жок кичине, шибееи козулаар, орус государствонын жерлерин элбедер амадуларды бүдүрер, жуукта ла ырада жаткан көчкүндерден калан жуур аргазы уйдаай берген. Польша ла Швециянын баштаган интервенциязы, Россиянын төс жеринде крестьяндардын жуузы токтоголок өйдө Уралдын ары жанынан болуш сакырга келишпей турган. Бу шылтактардан улам Томскто журтаган калык-жоннын материальный да, моральный да айалгазы коомой болгон. Акча-жал, азык-түлүк албай турган улус кородоп-комыдап, бала-барказын ачана-тородон айрып аларга болуп, городтон жүре берерис деп угузып тургандар.

Абакла жөптөжү тургузарында политический де жаны жаан учурлу болгон. Байат жери Түштүк Сибирьдеги ук албатылардын жаан деген биригүлердин бирүзи болуп турган. Онын орус государстволо жуукташкан жозогынан өскө дө көчкүн уктар көрүжер аргалу болгон. Бу керек десе орус уездтердин түштүктеги грандарын тыныдып, оlorдын жеткер жок болор аргазын бийиктедер, орус ла мындагы жаткан калыктардын ортодо саду-толыжуны элбедер арга берген.

Жөптөжүнин учы-түби удабай ла билдирип келген. Ол өйлөрдөги документтерден көргөжин, баяттар «Томсков городко» жетире жорыктап жүреечи болуп калган. Городто «колмактардын садузы» төзөлгөн, анда баяттар улай ла малын саткылап туратан.

Коруланары да жанынан колбуларда тузалу башталга

эдилген. 1609 жылдын жайында Абак бойынын баштапкы азыйда орус кааннын албатызынын жуулаган, мал-ажын айдаган кужееттерди оодо согуп, албаты-жонун, алкы-жөөжозин жандырткан. Каан жаңы Абактын ат-нерезин бийик баалаган. Томсктын бийлери, кааннын башкарузынын жакарузыла башкарынып, ого сукнодон көктөгөн чекпен сыйлап, сүрекей мактагандар.

Алтай укту калыктардын орус государство жуукташканынын баштапкы алтамдары андый. Ол ло жылда олордын ортодо баштапкы жөптөжү тургузылган.

Биске мындый керектерди элбеде жартап турар керек, нин учун дезе, бистин идейный өштүлерис историяны тескери көргүзип, улу орус албаты ла бистин Төрөлисте журтап жаткан өскө ук калыктардын колбуларын жабарлап жадылар. Олор историяда болгон керектерди өнөтийин булгаштырып, орус албаты жебрен өйдөн ала өскө ук калыктарга «империалистический күүн-тапту» болгон, өскө калыктардын жерин благап алып, андагы эл-жонды жеринен сүрүп, керек дезе бүткүл албатыларды кырып туратан деп жабарлаарга ченешкилейт. Шак бу амаду аайынча олор Сибирьди Россияга бириктиргенин орустардын «күнчыгыштагы олжочыл кереги» деп көргүскилейт.

Буржуазиянын куурмакчыл историктери кандый бир калыктардын Россияла бириккенин историядагы айалгала колбой терен шинжүлөп көрбөй, чокым түп шүүлтелер этпей жадылар, ол калыктар Россияга бойлорынын күүниле бириккенин өнөтийин жажыргылап, олорды Россияга албанла, коркыду-кезедү ажыра бириктирген деп албаданарга умзангылайт.

Империализмнин коручыларынын мындый албаданыжы жарт. Олор кандый да эп-сүмени тузаланарынан туура калбай, Совет Союз — ол кааннын Россиязынын «баш терези», каан жанынан олжочы политиказынын көндүктиреечизи деп көргүзерге албадангылап жадылар.

Бу керектер ончозы бистин кажыбыстан ла буржуазиянын куурмакту науказынын кей-төгүнин ачык-жарыкка чыгарып көргүзерин некеп жат. Бис, Россияда журтап жаткан ук калыктар, 1917 жылдагы Октябрьдан чик жок озо наҗылыктын башталгазын төзөп койгон, ол төзөлгөгө тайанып, СССР-дин албатылары карындаштык наҗылыкты там тындып турулар деп көргүзер учурлубыс.

Н МОДОРОВ,

исторический наукалардын кандидады

БАЖАЛЫКТАР

Коммунисттердин жаан учурлу задачалары	3
Алтай ла орус тилдерди үренери	6
СССР-дин ле Китайдын башчылары туштажарына учурлай	10
Туулу Алтайда медишчилерди белетегени	20
США-нын жаңы президенти Дж. Буш	23
Лекциялардын, докладтардын ла куучындардын тематиказы	27
Найылыктын башталгазында	30

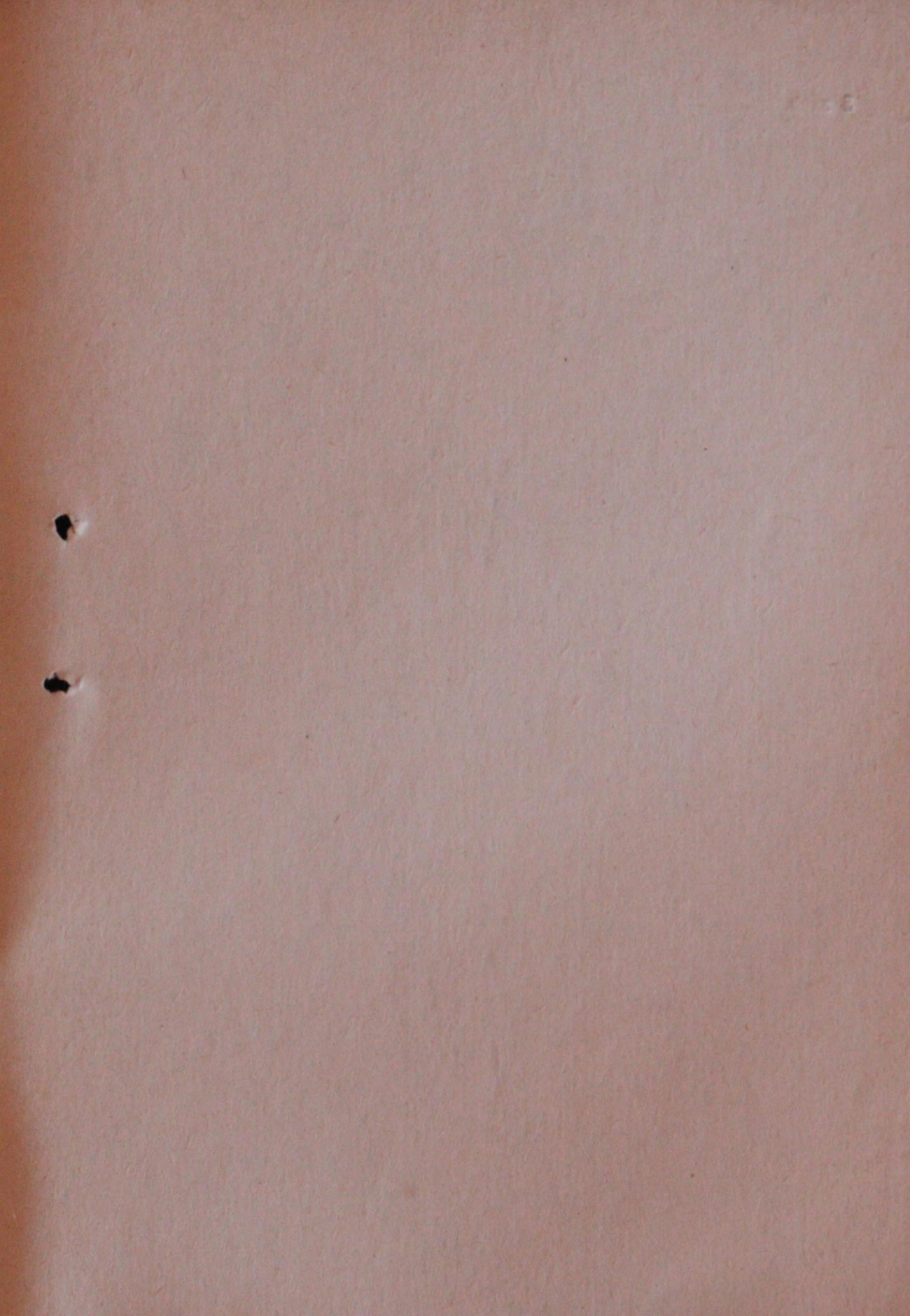
СОДЕРЖАНИЕ

Задачи коммунистов	3
Изучение алтайских и русских языков	6
К встрече руководителей СССР и Китая	10
Подготовка медицинских кадров в Горном Алтае	20
Новый президент США Дж. Буш	23
Тематика лекций, докладов и бесед	27
У истоков дружбы	30

БЛОКНОТ АГИТАТОРА
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Подписано в печать 20. 04. 89. АН 07591. Формат 60×84 1/16.
Усл. п. л. 2,09. Уч.-изд. л. 1,82. Тираж 300 экз. Заказ 1647.
Цена 5 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издатель-
ства, 659700 г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 35.

5 акча.